

УТИЦАЈ МЕЂУНАРОДНОГ БЕЗБЕДНОСНОГ ОКРУЖЕЊА НА ЦИВИЛНО-ВОЈНЕ ОДНОСЕ: СЛУЧАЈ ПАНГАЛОСОВЕ ДИКТАТУРЕ У ГРЧКОЈ

Душан С. Спасојевић¹

Достављен: 19.01.2025.

Језик рада: Српски

Кориговано: 18.02. и 04.03.2025.

Тип рада: Оригинални научни рад

Прихваћен: 15.03.2025.

DOI број: 10.5937/vojdela2501025S

Значајан пораст броја пучева у земљама изложеним дуготрајним спољним претњама и утицајима изнова проблематизује место и улогу оружаних снага у друштву. Већина студија феномен мешања војске у политику види као резултат међудејства унутрашњих снага, док често занемарује утицај међународне конјуктуре на обликовање односа војних и цивилних установа. На примеру диктатуре генерала Теодороса Пангалоса у Грчкој (1925–1926) у раду се истражује утицај међународног безбедносног окружења на цивилно-војне односе. Студија случаја има за циљ да: квалитативном анализом и триангулацијом више типова и врста података, те праћењем процеса интеракције предметних варијабли, истражи, опише и објасни узрочно-последичну везу између њих и испита хипотезу да у друштвима изложеним дуготрајним међународним напетостима јача положај војске на штрб цивилних институција. Резултати истраживања показују да неповољно међународно безбедносно окружење негативно утиче на развој цивилно-војних односа и упућују на закључак да држава-гарнизон, у којој војска преузима већи утицај на политичке процесе, чиме се подрива цивилно управљање, остаје могући исход политичког развоја друштава суочених са дуготрајном спољном претњом.

Кључне речи: *безбедност, цивилно-војни односи, међународни односи, међународно безбедносно окружење, држава-гарнизон, диктатура, Грчка, Теодорос Пангалос, Харолд Ласвел.*

¹ Универзитет у Београду, Факултет безбедности, Београд, Република Србија, Е-mail: dusan.s.spasojevic@gmail.com, <https://orcid.org/0009-0006-6525-4839>.

Увод

Цивилно-војни односи (ЦВО) вратили су се у центар пажње након серије државних удара у Африци (Reuters, 2023; Tanjug, 2023). Стручна јавност уочила је међу њима „упадљиву сличност”: крајњи циљ војске да дугорочно задржи власт и неповољно међународно безбедносно окружење (МБО) као кључни разлог за удвостручен број пучева у последње три године у односу на раздобље од 2000. до 2017. године (Vines, 2024). У исти мах министар одбране Грчке је у присуству начелника Генералштаба изјавио да његова земља у геополитичком смислу „није постала Луксембург”, да оружане снаге „не припадају ни владама ни партијама” већ „грчком народу и нацији”, јер нетакнутим чувају територијални и национални интегритет „од свих врста претњи које на најинтензивнији могући начин доживљавамо последњих година”, а да је свако јавно ниподаштавање војске не само неправедно, „што би се можда и толерисало”, већ и „дубоко национално штетно” (Ministry of National Defence, 2023). Најугледнији грчки дневни лист оценио је одмах да ова несвакидашња изјава има „многоструко симболичко значење”, а за мету „најшири дијапазон циљева” (Nedos, 2023). Будући да је „најупечатљивије обележје грчке војске у 20. веку њено мешање у политику”, једно од значења лако би могло бити да она, као ултимативни заштитник државе, није спремна на безрезервну послушност цивилној групи која тренутно влада земљом у случају узмицања пред турском претњом (Veremis, 2000: 297).

Питање које се намеће и на које ћемо на еклатантном грчком примеру покушати да дамо одговор јесте да ли и како на цивилно-војне односе утиче међународно безбедносно окружење. Ово питање углавном се није постављало на систематичан начин, нити је, следствено, на њега нуђен целовит одговор, јер су се досадашње студије мешања грчке војске у политику махом задржале на анализи међудејства унутрашњих друштвених снага. Поред монографија грчких аутора, расути подаци прикупљени су приликом истраживања из мемоарске грађе и личних архива непосредних учесника догађаја, као и бројних научних чланака и расправа. Најдрагоценији извор била је грчка архивска грађа: аутентична документа, скупштински записници, правни акти и политичке одлуке донете у предметном раздобљу. Као и грчка дневна штампа, огледало времена и корисно помоћно средство за разумевање и тумачење тадашњих прилика.

У потрази за одговором на постављено питање као студију случаја испитаћемо диктатуру генерала Теодороса Пангалоса (1925–1926) и тестирати пуноважност хипотезе да дуготрајне међународне напетости јачају положај војске на уштрб цивилних установа. У том циљу као теоријски оквир представљен је развојни конструкт државе-гарнизона Харолда Ласвела, а затим и историјски развој ЦВО у Грчкој до успона Пангалосове диктатуре. За студију овог случаја нисмо се определили само зато што је реч о првој самосталној интервенцији војске у политички живот Грчке већ и због чињенице да је послужила као образац који је опонашала пуковничка хунта (1967–1974), која се, као ниједан други војни режим пре тога, одржала најдуже и успела да свој утицај распростре у све поре грчког друштва (Paracosma, 1977). Даља дискусија обухвата анализу МБО и праћење процеса његовог утицаја на значајне промене у институционалном

уређењу и свакодневној пракси ЦВО кроз сагледавање међусобне везе три промењива параметара: 1) МБО, 2) правног оквира и 3) конкретног деловања, поступака и радњи у интеракцији војних и цивилних елита. Одговор на истраживачко питање и централна теза овог рада је да неповољно МБО негативно утиче на развој ЦВО, а држава-гарнизон остаје могући исход политичког развоја друштва суочених са дуготрајном претњом рата.

Оквир за разматрање утицаја МБО на ЦВО

Развојни конструкт Харолда Ласвела (Lasswell, 1937, 1941, 1997) пружа одговор на основно питање у ком тренутку ће војна елита извршити непримерен утицај на политику владе и организацију друштва. Држава-гарнизон, као парадигма крајње тачке тог непримереног утицаја, плод је успона војне елите на власт и последица дуготрајних међународних тензија због којих се слободе унутар друштва потискују на рачун припрема за рат. Ласвелов конструкт предвидео је да ће озбиљна и дуготрајна међународна напетост довести до успона државе-гарнизона на уштрб грађанске државе, а државу-гарнизон видео као могући исход деловања два фактора: држања друштва у стању сталне спремности за рат и повећане важности друштвеног положаја специјалиста за насиље. Њихово међудејство наметнуло би милитаризацију постојећег грађанског поретка и укинуло разлике између цивилних и војних институција. На претњу од спољне и унутрашње опасности држава-гарнизон одговара репресијом над појединим групама становништва. У њој се одлуке не доносе демократски, већ диктаторски, парламенти су распуштени или укинута, а доношење закона је у рукама врховне власти. Уместо избора и закона, влада се уредбама, указима и наредбама, а регрутну базу за избор политичких владара чини официрски кор, који има професионални интерес да умножава количину наоружања и војне опреме јер зависи од страха од рата као средства за одржавање на власти. Свој конструкт Ласвел је заокружио хипотезом да је сам рат вероватно мање опасан по друштвени склад и правилан однос између његових делова од непрестаних припрема за рат.

Историјски контекст

У првих сто година савремене Грчке мешање војске у политику било је правило, не изузетак, и могло би се, према вредносним оријентацијама протагониста, разврстати у три фазе: време модернизације (1832–1897), доба националног заноса (1897–1922) и еру интензивног мешања (1922–1936). Већ 1832, неколико недеља по стицању независности, војска је уз подстицање Енглеске развргла народну скупштину. У 19. веку у политику се отворено умешала још два пута: 1843, да уз подршку народа примора краља да прихвати улогу уставног монарха, и 1862, када је због непоштовања устава збачена једна и успостављена друга страна династија. До учешћа официра у овим пучевима дошло је под руководством цивила и у том смислу још се није издвојио један војнички staleж који је деловао независно од утицаја политичара. Ратни пораз од Турске 1897.

био је преломна тачка развоја ЦВО у Грчкој. Њиме је окончана романтичарска фаза *Велике идеје*, програма националног уједињења свих Грка под једним државним кровом и Цариградом као престоницом, и отпочело је раздобље њене активне операционализације. Епоха агилног спровођења у дело *Велике идеје* – два балканска рата, Први светски и рат са Турском (1912–1922) – подразумевала је оружане снаге као кључни инструмент у остваривању националних циљева и дефинитивно изнедрила војску као политички фактор. За тих десет година углед војске драматично је порастао, а њен престиж дубоко се утемељио у националној свести Грка (Brown, 1980; Veremis, 2018; Danopoulos, 1984; Spasojević, 2022).

До интензивне политизације војске дошло је током *Велике националне шизме* (1915–1922), када се друштвена и политичка елита поделила према томе на коју од страна у Првом светском рату треба стати. Једном када је постала арбитар у овој подели, војску више није било лако вратити у касарне, а у њој су се, као и у српском случају, јавиле прве војне клике (Blagojević & Petrović, 2021). У првој половини 20. века грчка војска је извела седам војних пучева, а још у најмање три прилике, тзв. прогласима, цивилним властима наметала вољу по важним политичким питањима. Војска није утицала само на најкрупније државне већ и на многе друге аспекте свакодневног јавног живота (Veremis, 1978; Mavrogordatos, 2020; Pangalos, 1950). У читавом том раздобљу војска није интервенисала као аутономни фактор. Једини изузетак представља диктатура генерала Пангалоса, који је методично консолидовао своју моћ и утицај на путу ка диктатури, деловао независно у односу на постојеће поделе међу цивилним политичарима и сматрао грешком превремено враћање власти у њихове руке после извршеног војног пуча (Alivizatos, 1978, 1979; Papacosma, 1977).

Међународно безбедносно окружење Грчке уочи увођења Пангалосове диктатуре

Узето у разматрање као констелација образаца претњи и савезништава која утиче на понашање држава и других актера у међународном систему (Buzan, 1983), МБО у коме се Грчка нашла после изгубљеног рата од Турске (октобар 1922) било је изузетно неповољно. Међународна позиција земље била је деликатна, примарну бригу чинила је национална безбедност, а ослонац се најпре могао наћи у војном и дипломатском домену (Svolopoulos, 2019). Са већином суседа, због њихових територијалних претензија и настојања да поједине мањинске групе у Грчкој ставе у функцију својих циљева, имала је непријатељске односе. У корену антагонизама био је ревизионизам изазван осећањем закинутости постојећим *status quo* „због кога су ревизионистичке државе склоне да посматрају безбедност у смислу промене система и побољшања свог положаја у њему” (Buzan, 1983: 179-180). Са Италијом, која је од 1912. држала Додеканезе, крајем августа 1923. дошло је до оружаног сукоба који је исходовао привременом окупацијом Крфа. Инсистирање Бугарске да јој се уступи обала Егејског мора од Тасоса до данашње грчко-турске границе било је праћено честим упадима ње-

них комита у грчки део Тракије. Када је у јуну 1923. бугарска влада покушала да заустави упаде ових група на српску територију, официрска лига у Софији извршила је преврат и убила председника владе (Јовановић, 1938). Односе са Турском оптерећивале су бројне несугласице, гранични спорови и осетљива идентитетска питања, попут принудне размене становништва, положаја муслиманске мањине у Западној Тракији и Грка у Цариграду, укључујући и статус патријаршије (Mavrogordatos, 2021; Spasojević, 2022).

Иако је разменом становништва Грчка остварила висок степен етничке хомогености, националне мањине доживљаване су као опасност по државу (Pentzopoulos, 1962). Са неповерењем се, као на нелојалне и склоне да послуже страним интересима, гледало на Јевреје и Влахе, а са страхом на Турке, албанске Чамиде и Словене. Разлог за страх није био њихов број, већ то што су као компактне целине насељавали пограничне области које су се непосредно наслањале на матичне државе, а ове „могле, самим тим, да подрже њихове територијалне аспирације на штету интегритета грчке државе” (Mavrogordatos, 2021: 231). Преломни тренутак у стварању климе опште опасности било је преобраћање Социјалистичке радничке партије у Комунистичку партију Грчке (ККЕ) децембра 1924, нарочито јер је ККЕ, као истурено одељење Коминтерне, усвојила њену политику о Македонији и Тракији, која је подразумевала територијално разбијање Грчке и губитак суверенитета над овим областима (Tsoukalas, 2020). Напослетку, милитаристички режими у Италији и Турској, војни пуч којим је у Бугарској оборен један од ретких мирољубивих политичара тог времена, као и непрестани политичко-безбедносни неред у Албанији, чинили су део мозаика неповољног МБО. Такође и околност да, како каже Јовановић (1938: 195–196), „велике силе нису окренуле ни главе”, јер се „Европа била навикла” на преврате и успостављање диктаторских режима, а Грчкој наклоњене Енглеска и Француска биле закупљене међусобним надметањем на Блиском истоку. Све скупа, неповољно МБО је, поред узнемирења, изазивало велико незадовољство у читавом јавном мњењу, укључујући и војску. Тајна удружења у војсци нису крила да желе да уведу диктатуру чим им се за то укаже прва повољна прилика. А прилика им се све више указивала јер се „унутрашњи сукоб заоштравао због повишених међународних тензија и потребе да се ојача војска” (Tsoukalas, 2020: 75).

Утицај МБО на институционални оквир и свакодневно функционисање ЦВО током успона диктатуре генерала Пангалоса

Све до 1922. грчка војска била је потчињена извршној власти. По уставима из 1844. и 1864. врховни командант био је краљ, за организацију и дефинисање мисија војске била је одговорна влада, док се улога скупштине сводила на изгласавање војног буџета, начина регрутовања и мобилизације (Government Gazette (GG), 1844, 1864). Устав из 1911. предвиђао је чланом 32. да, поред командовања војском, краљ објављује рат, склапа споразум о миру и успостављању

савезништва, а чланом 71. изричито забрањивао да официри буду бирани за народне посланике, изузев у случају да су пре објављивања кандидатуре иступили из активне војне службе (GG, 1911). Од јесени 1922. под притиском међународних напетости јачао је положај војске унутар грчког друштва. По њеном диктату промењен је облик владавине и устројен институционални оквир који ју је у формално-правном смислу учинио не само недодирљивом за цивилну власт већ јој обезбедио законит уплив у чисто цивилне послове.

Неповољно МБО било је платформа која је Пангалоса поринула у политичке воде, давала му маха приликом успона на хијерархијској лествици и напослетку лансирала на сам диктаторски трон. Кључна побуда из које се упустио у политику било је разилажење са цивилним политичарима на питању безбедносне и спољне политике. Док се већина њих мирила с последицама ратног пораза, он је процењивао да ће Турска и Енглеска ући у рат због питања Мосула, а Грчка тада бити у прилици да поврати Источну Тракију и заузме Цариград (Psomiades, 1972). Да за рат обезбеди подршку Рима, Пангалос (1928: 19) је у „истокрвној суседној земљи“ Албанији подржавао италијанске интересе, а његове „агресивне намере према Турској“ уочио је и добро обавештени српских дипломата тог времена министар Двора Милан Антић (ASANU, n.d.). На Пангалосову иницијативу, због пораза од Турске на смрт стрељањем осуђена су тројица бивших премијера, шеф дипломатије и министар војни. Процес је из темеља уздрмао поверење Грка у цивилне институције, легитимизовао будуће насилне и арбитрарне интервенције војске у политички живот и учинио је „независним стубом власти“ (Daskarolis, 2012: 16).

Када је као генерал-мајор новембра 1922. именован за министра војног, Пангалос је приступио масовном наоружавању и набавци ратног материјала у циљу припрема за реванш Турској и поништавање Лозанског споразума, који је упоредио са „по Грке понижавајућим мировним споразумом између Спартанаца и Персијанаца из 386. п.н.е.“ (Pangalos, 1974: 168). Брига за борбену готовост, која се огледала у висини војног буџета, приметно је била највећа између 1922. и 1926, у време успона и увођења Пангалосове диктатуре. Између 1929. и 1935, успостављањем повољног МБО које се огледало у потписивању грчко-турских споразума о пријатељству 1930. и стављању у изглед стварања једног ширег балканског савеза 1934, војни буџет је преполовљен, набавке наоружања и војне опреме ограничене, а војни рок скраћен на 12 месеци (Veremis, 2018).

Неповољно МБО утицало је и на Пангалосов метеорски успон на хијерархијској лествици и промену облика владавине. Да би се оснажиле грчке преговарачке позиције у Лозани, ојачане су војне снаге на граници са Турском, а тај задатак поверен је Пангалосу. Довођење у стање борбене готовости десет дивизија са сто хиљада војника обезбедило је јак адут у рукама шефа преговарачког тима и створило мит о Пангалосу као војсковођи. Лозански мировни споразум, којим је Грчка дефинитивно изгубила Источну Тракију, пружио је Пангалосу повод да ступи у дејство (Dafnis, 1955, 2019; Pangalos, 2019). Чим је униформу заменио цивилним оделом и био изабран за посланика, он је са скупштинске говорнице 24. јануара 1924. оптужио цивилне власти да су га спречиле да војно заузме Цариград и ударио на Лозански споразум. Затражио је укидање монархије, а цивил-

ним политичарима поручио да народна скупштина своје постојање дугује војсци и има обавезу да поштује њене жеље (Eleftheros Typos (ЕТ), 1924a; Parliamentary Proceedings (PP), 1924a). На истој седници, која је трајала краће од сат и по, без иједног гласа против изгласана је одлука „о паду династије и проглашењу републике“ (GG, 1924a).

На институционалној равни утирању пута диктатури допринела је и цивилна власт, на првом месту председник владе Александрос Папанастасију (Anastasiadis, 2008). За само месец и по дана по укидању монархије он је указима са снагом закона основао министарство за јавни ред, под његову јурисдикцију ставио жандармерију и полицију (GG, 1924b), а за министра, са најширим овлашћењима, именовао Пангалоса (GG, 1924c). *Указом о заштити републиканског уређења* (GG, 1924d) криминализовани су „политички преступи“, а као надлежно за њихово процесуирање одређено је специјално одељење војног суда у Атини. Председника и судије преког суда одређивао је министар војни, а на његове одлуке није било права жалбе. Уступци војсци били су и повећање плата и пензија, као и одлука да се вође пуча из 1922, иако демобилисани и ван активне војне службе, одлуком парламента унапреде у чин генерал-потпуковника (GG, 1924e). Напослетку је, на предлог владе, Народна скупштина конвалидирала „сва акта и радње“ пучиста из 1922. године (PP, 1924b). На тај начин цивилна власт је не само озаконила хунту, већ и направила опасан преседан широм отворивши врата сваком будућем покушају војног пуча. Стварни разлог за изгласавање драконских антидемократских закона који су поставили темеље увођењу отворене диктатуре лежао је заправо у „прикривању неуспеха у спољној политици“ (Daskarolis, 2012: 34-35).

С тачке гледишта војног естаблишмента један од дипломатских неуспеха цивила био је и грчко-бугарски протокол, који је изазвао „оправдано узнемирење“ Београда и новембра 1924. довео до отказивања српско-грчког Споразума о савезништву (Michailidis, 1995: 112). Као заступник тезе да је без насланања на Србију Грчка „осуђена да самим својим положајем постане играчка у рукама средоземних сила“ (Vreme, 1928), Пангалос је током скупштинске расправе о овој теми назвао „највећим злочином раскид савезништва са Србијом“, а приликом јавне прозивке гласао за одбацивање „криминалног Протокола“ (PP, 1924c). Пангалосово „посрбљивање Бугара из Протокола“, како би умирио Београд, „служило је плановима диктатора да обори понижавајући мир из 1923. са Турском“ (Koliopoulos, 2014: 549-550).

Уз неуспехе у суочавању са спољним претњама, један од узрока јачања утицаја војске на унутрашњу власт био је и у страху од ККЕ као унутрашње претње подупрте споља. Иако осведочени антикомуниста, Пангалос је приликом тајних сусрета са представницима ванпарламентарне и полуилегалне ККЕ посредно охрабривао синдикалне штрајкове у циљу изазивања што веће нестабилности и обарања актуелне владе (Daskarolis, 2012). Када је током првомајских демонстрација у организацији ККЕ услед интервенције полиције (којој је надређени министар био Пангалос) дошло до жртава, премијера је за „симпатије према бољшевицима“ оптужио министар војни, генерал у пензији Јоргос Кондилис, који је, да би извршио притисак и оборио владу, поднео оставку (ЕТ, 1924b).

Дужност министра војног преузео је Пангалос, задржавши место министра јавног реда (GG, 1924f). Недуго затим неопозиву оставку поднео је и премијер, а Пангалос је именовање за министра војног искористио да у републиканске батаљоне у Атини и Солуну постави одане старешине. Управо ове две елитне јединице одиграле су кључну улогу у увођењу Пангалосове диктатуре.

О пресудном утицају међународних напетости на милитаризацију политичког живота сведоче три ауторска чланка Теодороса Пангалоса објављена у *Елефтерос типосу* непосредно уочи пуча. Њима је наговестио развој догађаја, најширој јавности обелоданио своје погледе на унутрашњу и спољну политику и улогу војске у њима, а природу будуће владавине предочио као једину алтернативу цивилној власти неспособној да одговори на изазове, претње и ризике које је пред Грчку постављало МБО. У првом чланку Пангалос (1925a) је наступио са крајње милитаристичких позиција. Не спомињући премијера, најоштрије је критиковао одбрамбену и спољну политику владе. Позивајући се на „основно правило” да „ако желиш мир, спремаш се за рат”, замерао је министрима војске и финансија што опремања и организација копнене војске и морнарице представљају „другоразредно питање”. Пангалос је на рачун владе изнео критике због раскидања савезничких веза са Србијом „на штету виталних националних интереса”. Упозоравајући на „озбиљне спољне опасности”, поручио је да се савезништва не праве дипломатским пријемима, церемонијама и ласкањем: „Савезништва и пријатељства заснивају се искључиво на броју бајонета”.

У наредном тексту Пангалос (1925b) је изнова критиковао приступ владе према преговорима са Београдом, овај пут директно премијера Андреаса Михалакопулоса. Истакао је да је Грчка као нација доживела и озбиљније кризе и незгоде од прекида савезништва са Србијом, „јер је оно неопходно због веома значајних заједничких интереса обе суседне државе”. Посебно је саветовао да би било корисно погледати буџет Србије за 1925–1926: „За војску и саобраћај издвајају две и по милијарде динара, а само двеста до триста милиона динара за скоро сва остала министарства”. У последњем чланку, објављеном недељу дана пре пуча, Пангалос (1925c) је поручио да нико не може да оспори војсци, „чуварима Отаџбине и оснивачима Републике”, право да будно и са живим интересовањем прати правац и развој политичке ситуације. Као примере када су „грчки официри били принуђени да се повремено одлучно умешају у политички живот земље” позвао се на интервенције војске из 1909, 1916. и 1922, које су парадигматичне управо по томе што су представљале недвосмислену реакцију на неповољно МБО. Закључујући да је „у свакој од ове три околности резултат био спасење Нације, зато што су покретачки мотиви били племенити и идеалистички”, Пангалос је цивилним властима упутио отворену претњу да „од Народне скупштине и од вођа странака зависи да поново не дође до ситуације у којој је неопходна нова интервенција” која је „неотуђиво право предвиђено традицијом грчке војске”.

Јединице под Пангалосовим утицајем извршиле су државни удар 25. јуна 1925. године. Истим указом којим је прихватио оставку Михалакопулоса, председник Павлос Кундуриотис је за премијера и министра војног именовао Пангалоса (GG, 1925a), а Народна скупштина му изгласала поверење 30. јуна (PP,

1926). Упркос томе што апсолутна већина од укупног броја посланика није гласала за поверење влади, скупштина је војни пуч ипак заогрнула плаштом парламентарног мандата. Пангалос је тако, у формално-правном смислу, на власт дошао законитим путем. Иако је изјавом да је „просто реч о једном оружаном протесту који није трајао дуже од једног дана” негирао праву природу преврата (ЕТ, 1925), одмах по ступању на дужност Пангалос је донео драконску уредбу са снагом закона која је у Грчкој укинула основна политичка права и слободе. Забранила је јавна окупљања и све садржаје који критикују или доводе у питање укидање монархије и проглашење републике: говоре, текстове, позоришне представе, слике, музичка дела, саопштења јавности. Члан 3. уредбе предвиђао је строге казне затвора за сваког ко „подигне руку на личност” или „на било који начин вређа, исмева или клевета председника Републике” (GG, 1925b). Њене прве жртве били су новинари, нарочито дневног листа *Ризоспастис*, званичног гласила ККЕ. Следећи на мети нашли су се највиђенији лидери комуниста, који су оптужени за велеиздају због заступања аутономног статуса Македоније (Veremis, 2018). Пангалосова влада је 29. септембра усвојила нови устав којим је – прописујући чланом 78. да је „председник Републике највиши званичник државе и старешина оружаних снага којима, међутим, никада не може командовати” – *lege artis* укинута цивилна контрола војске (GG, 1925c), а још истог дана распустила народну скупштину (GG, 1925d). Тиме је фаза пузећег успона државе-гарнизона на уштрб грађанске државе била завршена.

Наредна етапа, успостављање потпуне контроле над друштвеним кретањима, уследила је у виду феномена који Ласвел (1941: 459-460) назива „обрасцем застрашивања” чији су „погодни жртвени јарци” биле слободоумне жене, нежење и политички противници. Први корак била је Пангалосова лична наредба да се, у име естетских и моралних разлога, женама и девојчицама старијим од 12 година забрани јавно ношење сукњи чији би рубови били више од 30 сантиметара изнад тла (Еброс, 1925). Затим је почео да прогања, хапси, јавно суди и у новинама извргава руглу оне које су се о његову наредбу оглушиле (Empros, 1926a), а „да би се увећали државни приходи и број становника” покушао је да наметне додатно опорезивање неожењених мушкараца како би били подстакнути да ступе у брак (Empros, 1926b). Власт је ове прописе усвојила и систематски спроводила у контексту напора да успостави контролу и припремама за рат потчини целокупно грчко друштво (Pichou & Kapartziani, 2016). Много теже и далекосежније последице имала је пракса изгнанства – протеривање из земље или принудно расељавање на удаљена острва политичких противника (Marini, 2024). Тако је генерал Николаос Пластирас сигурно уточиште нашао у Србији (ЕТ, 1926c), а Георгиос Папандреу, као уздржан приликом гласања за поверење Пангалосовој влади, прво затворен, а затим прогнан на Наксос (Daskarolis, 2012).

Завођење отворене диктатуре Пангалос је објавио 3. јануара 1926. говором пред стројем елитне Републиканске гарде. Подсетивши на историјску улогу војске у спасавању „нације која се налазила у стању очајања због брда грешака које је направио парламентарни систем”, оптужио је цивилне политичаре да „само гледају како да освоје власт”, да „су починили издајничка дела” и најавио да ће се у усмеравању судбине нације у правцу обнове националне величине

убудуће ослањати на поверење војске. „Од сутра прелазим с речи на дела и с пуном одговорношћу преузимам ситуацију у своје руке уживајући поверење оружаних снага да спасим отаџбину.” На овом месту је, наводи *Елефтерос типос* (1926а), „настао пандемонијум” – присутни официри прекинули су Пангалосов говор френетичним узвицима „Живела диктатура! Живео диктатор!”. Још исте вечери Пангалос је на неодређено време одложио одржавање избора за горњи дом парламента (ЕТ, 1926b), а већ сутрадан, објавом „Прогласа грчком народу, војсци и морнарици” у *Службеном листу владе* (GG, 1926а), лично преузео извршну и законодавну власт, као и право да самостално мења устав. Диктатура је тиме била и званично уведена, а „гвоздена пета дуготрајне војне кризе покорила цивилне утицаје и сву власт пренела на генерала” (Lasswell, 1937: 649).

Када је председник Кундуриотис „због премора” поднео оставку и повукао се на острво Хидра (ЕТ, 1926с, 1926d), четрдесетосмогодишњи Пангалос је расписао непосредне председничке изборе. Прописујући да кандидати не могу бити млађи од 45 ни старији од 65 година, из трке је искључио већину противкандидата (GG, 1926b). Пошто је преузео дужност председника, још неко време задржао је и функцију премијера. Непосредан увид у *Историјски архив Народне скупштине Грчке* показује да се, за разлику од претходних пет година, када је грчки парламент у просеку усвајао 310 закона годишње, у 1926. владало наредбама, указима и уредбама. Током читаве те године усвојена су само два закона, најмање од стицања независности до данас, са изузетком последње године пуковничке војне хунте која је земљом владала од 1967. до 1974. године.

Историјско наслеђе и цивилно-војни односи у Грчкој данас

Нова ера ЦВО у Грчкој, која је наступила након пада војне хунте (1967–1974), „има тенденцију да одражава историјски развој” и оптерећена је дубоко укорењеним наслеђем као изазовом за демократску цивилну контролу над оружаним снагама (Kassander, 1989: 293). У том погледу Пангалосова диктатура чини значајну висинску тачку за разматрање ЦВО као феномена у грчком случају. У раздобље обнове демократије грчка војска је 1974. закорачила дискредитована неуспелом мобилизацијом и поразом од Турске на Кипру, који су је лишили легитимитета да захтева професионалну независност и створили институционалне сметње које и даље оптерећују систем одбране. Демократска обнова земље била је усмерена ка „дехунтификацији” ограниченој на вође пуча и одговорне за кршења људских права како би се избегло стварање раскола у оружаним снагама и уклониле поделе међу политичким странкама (Dokos, 2005: 132). Политичко руководство је у управљању системом одбране неретко давало предност унутрашњеполитичким циљевима над професионалним компетенцијама, нарочито током финансијске кризе (2008–2015), када је често долазило до произвољних чистки и страначких интервенција у кадровској политици. Тиме је ослабљен професионални кадровски развој људства, док је партијска лојалност била кључни критеријум за унапређења (Ginis, 2019).

Према члану 45. важећег грчког устава, „председник Републике је врховни заповедник оружаних снага земље, над којима команду врши Влада, у складу са законом” (GG, 1975, 2019). Председничка овлашћења имају углавном симболички карактер, јер одлуке доносе премијер и влада. Савет Владе за спољне послове и одбрану, који се састаје на *ad hoc* основи, именује начелника Генералштаба и команданте видова. Суштински, начелник Генералштаба је врховни војни заповедник оружаних снага у кризним или ратним временима, док у мирнодопском раздобљу, у складу са чланом 71. Закона о развоју војне службе и хијерархији припадника оружаних снага, команданти сва три вида одговарају непосредно министру националне одбране (GG, 2010). Законодавна власт има споредну улогу у питањима одбране. Скупштински Одбор за одбрану и спољне послове нема значајна овлашћења за доношење одлука, нити је икада покренуо истраге или састављао извештаје на тему политике одбране, укључујући надзор над трошењем средстава и спровођењем војних набавки (Transparency International, 2020). Историјски, пасивна улога парламента траје још од Метаксасове диктатуре (1936–1940) и раздобља после Другог светског рата, када је дубоко учешће САД у управљању апаратом националне безбедности Грчке скривано од сваког јавног надзора (Alivizatos, 1987; Kamaras, 2024).

У последњих педесет година грчка војска је била изложена „пречврстом стиску” цивила (Starčević & Blagojević, 2021), који се огледао у субјективној контроли, поцивиљавању и политизацији, што је подривало њен професионализам и меритократију.² Наличје прекомерне интеграције војске у грчко друштво било је постепено увођење страначке политике у оружане снаге, нарочито када је реч о унапређењима и пензионисањима. (Sotiropoulos, 2001; Veremis, 2000). Истовремено са процесом поцивиљавања војске, недовољна цивилна експертиза у области одбране водила је ка милитаризацији у самим структурама одлучивања. Наиме, дубоко укоренења перцепција о војсци као нелегитимној институцији ометала је развој студија безбедности као академске дисциплине у Грчкој. Чак и данас грчки универзитети немају катедре или курсеве, ни у оквиру међународних односа, посвећене студијама одбране, што додатно отежава обуку цивилних кадрова који би могли заузети одговорне дужности у систему одбране. Министарство националне одбране се из тог разлога суочава са изазовом асиметрије знања и информација, јер му недостају цивилни стручњаци који би уравнотежили моћ војног руководства (Alivizatos, 1987; Kamaras, 2024).

Обнова демократије 1974. године била је велика прекретница у грчкој безбедносној политици. Грчка је, под притиском МБО које се превасходно огледало у турској претњи, почела да ставља већи нагласак на јачање својих оружаних снага, а мање на чланство у НАТО и билатералне односе са САД, што је углавном био резултат чланства Турске у НАТО и привилегованог односа Анкаре са Вашингтоном. Иако су значајни кораци направљени у успостављању цивилне контроле над грчком војском након пада хунте, чему је у одређеној мери допринело и чланство у ЕУ, наслеђе недемократских ескапада, укључујући и Пангалосову

² Вредно је напомене да грчки језик, као праизвор лавовског дела основних појмова у друштвеним и хуманистичким наукама, за поцивиљавање и политизацију војске користи исту реч – η πολιτικοποίηση.

диктатуру, оставило је последице. Оне се огледају у политизацији, ограниченој парламентарној контроли и недостатку цивилне експертизе. Цивилно-војни односи и даље пате од недостатка еквилибријума између функционалног и друштвеног императива који ограничава ефикасну политику одбране и поспешује изазове за успешну реформу и јачање система. Камарасов (Kameras, 2024: 19) опис стања као „попуштање војсци због неспособности цивила” илуструје суштину овог комплексног односа који одражава изазове у успостављању функционалног и одрживог система одбране у несумњиво демократски уређеној Грчкој.

Закључак

Навикла на успостављену традицију – славу којом су је овенчали балкански ратови и Први светски рат – грчка војска је после трагичног пораза у рату с Турском и потписивања Лозанског мировног споразума себи тражила ново место. Да задржи стечени престиж и статус арбитра у унутрашњој политици, прво је за ратни пораз и пропаст *Велике идеје* сву кривицу превалила на цивиле, а затим себи доделила нову улогу – спасавање земље од спољних и унутрашњих непријатеља. За такав сценарио несумњиво јој је погодновало и на руку ишло неповољно МБО. Констелација наглашено изражених претњи и недостатка савезника, која је значила дуготрајну међународну напетост, негативно се одразила на ЦВО и довела не само до повећане друштвене важности специјалиста за насиље већ и до успона војне елите на власт, као крајње тачке непримереног утицаја војске на политику и организацију друштва. Док грчке цивилне институције нису издржале притисак који је стварала дуготрајна међународна напетост, војна елита је искористила прилику да преузме контролу над читавим друштвом. Слободе унутар грчког друштва прво су поступно потискиване на рачун припрема за рат, а увођењем диктатуре напослетку је успостављена држава-гарнизон: одлуке се нису доносиле демократски већ диктаторски, парламент је био распуштен, уместо закона владало се наредбама, указима и уредбама, уместо избора – путем плебисцита. Над појединим друштвеним групама примењен је образац застрашивања. Организациони принцип читаве државе био је принцип лидерства, а њен вођа зависио је од страха од рата као средства за одржавање на власти.

Литература

[1] Alivizatos, N. C. (1978, Fall). The Greek Army in the Late Forties: Towards an Institutional Autonomy. *Journal of the Hellenic Diaspora*, 5(3), 37-45.

[2] Alivizatos, N. C. (1979). *Les institutions politiques de la Grèce à travers les crises 1922-1974* [Political Institutions of Greece through the Crises 1922-1974]. Librairie générale de droit et de jurisprudence.

[3] Αλιβιζάτος, Ν. Κ. (1987). *Η συνταγματική θέση των Ενόπλων Δυνάμεων: Η αρχή του πολιτικού ελέγχου*. Εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλα [Alivizatos, N. C. (1987). *The Constitutional Position of the Armed Forces: The Principle of Civilian Control*. Sakkoulas Books].

[4] Αναστασιάδης, Γ. (επιστημονική επιμέλεια). (2008). *Αλέξανδρος Παπαναστασίου: Η σημαντική σύμβολή του στη δημοκρατία και στον συνταγματικό λόγο*, Μελέτες και Τεκμήρια. Ίδρυμα της Βουλής των Ελλήνων [Anastasiadis, G. (Ed.). (2008). *Alexandros Papanastasiou: His Significant Contribution to Democracy and Constitutional Discourse, Studies and Evidence*. Hellenic Parliament Foundation].

[5] Arhiv Srpske akademije nauka i umetnosti u Beogradu (ASANU). (bez datuma). Istorijska zbirka, Ministar Dvora Milan Antić (beleške, izveštaji), 14387/8996 [Archives of the Serbian Academy of Sciences and Arts in Belgrade (ASANU). (no date). Historical Collection, Minister of the Court Milan Antić (notes, reports), 14387/8996].

[6] Blagojević, V. & Petrović, D. (2021). Military cliques in the Serbian strategic culture of the 20th century. *Vojno delo*, 73(3), 88–102. DOI: 10.5937/vojdelo2103088B

[7] Brown, J. (1980, Spring). Greek Civil-Military Relations: a Different Pattern. *Armed Forces & Society*, 6(3), 389-413.

[8] Buzan, B. (1983). *People, States and Fear: National Security Problem in International Relations*. Wheatsheaf Books.

[9] Δασκαρόλης, Ι. Β. (2012). *Στρατιωτικά κινήματα στην Ελλάδα του Μεσοπολέμου (1922-1935)*. Γνώμων Εκδοτική [Daskarolis, I. V. (2012). *Military Movements in Inter-War Greece (1922-1935)*. Gnomon Publishing].

[10] Δαφνής, Γ. (1955). *Η Ελλάς μεταξύ δύο πολέμων, 1923-1940*. Ίκαρος [Dafnis, G. (1955). *Greece between Two Wars, 1923-1940*. Ikaros].

[11] Δαφνής, Γ. (2019). *Τα Ελληνικά πολιτικά κόμματα 1821-1961*. Κάκτος [Dafnis, G. (2019). *Greek Political Parties 1821-1961*. Kaktos].

[12] Danopoulos, C. P. (1984, Winter). From Military to Civilian Rule in Contemporary Greece. *Armed Forces & Society*, 10(2), 229-250.

[13] Dokos, T. P. (2005). The Evolution of Civil-Military Relations in South East Europe: The Case of Greece. In Pantev P. I., Fluri, P. H. & Gustenau, G. E. (Eds.), *The Evolution of Civil-Military Relations in South East Europe: Continuing Democratic Reform and Adapting to the Needs of Fighting Terrorism* (pp. 131-147). Physica-Verlag.

[14] Ελευθέρος Τύπος [Eleftheros Typos]: (1924a, 25 Ιανουαρίου). *Η χθεσινή Συνεδρίασις της Εθνοσυνελεύσεως*, 1-2, 4 [(1924a, 25 January). Yesterday's Session of the National Assembly, 1-2, 4]; (1924b, 10 Ιουνίου). *Ο κ. Κονδύλης παρητηρή της Κυβερνήσεως. Ο κ. Πάγκαλος ο αντικαταστατής του. Πιθανή παραίτησις και άλλον υπουργόν*, 1 [(1924b, 10 June). Mr. Kondylis resigns from the Government. Mr. Pangalos is his replacement. Possible resignations of other ministers, 1]; (1925, 25 Ιουνίου). *Ο κ. Πάγκαλος σχηματίζει την νέαν Κυβέρνησιν*, 8 [(1925, 25 June). Mr. Pangalos forms the new Government, 1]; (1926a, 4 Ιανουαρίου). *Η Κυβέρνησις συνεκέντρωσεν εἰς χεῖρας της απάσας τας ἐξουσίας*, 4 [(1926a, 4 January). The Government concentrated all power in its hands, 4]; (1926b, 4 Ιανουαρίου). *Αναβάλλονται ἐπ' αόριστον αἱ ἐκλογαί της Γερουσίας*, 4 [(1926b, 4 January). Senate elections postponed indefinitely, 4]; (1926c, 19 Μαρτίου). *Λόγο κοπώσεως ο κ. Κουντουριώτης υπέβαλε χθες παραίτησιν του*, 1 [(1926c, 19 March).

Due to fatigue Mr. Kountouriotis submitted his resignation yesterday, 1]; (1926d, 19 Μαρτίου). Ο κ. Κουντουριώτης θα παραμείνη εἰς τὴν Ἀρχὴν μέχρι τῆς ἐκλογῆς τοῦ νέου Προέδρου, 4 [(1926d, 19 March). Mr. Kountouriotis will remain in power until the election of the new President., 4]; (1926e, 28 Μαρτίου). Ο κ. Πλαστήρας ἐπεχείρησε χθες ἐκ νέου νὰ εἰσελθῇ εἰς τὸ ἐλλήν. ἔδαφος – ἐπέτυχε τοῦ σκοποῦ τοῦ, 6 [(1926e, 28 March). Mr. Plastiras attempted again yesterday to enter Greek territory - he succeeded in attaining his goal, 6].

[15] Εμπρός [Empros]: (1925, 2 Δεκεμβρίου). Τα κοντά φουστάνια! Ολόκληρος ἡ αστυνομ. διάταξις. Πῶς τὴν δικαιολογεί ο κ. Πάγκαλος, 1-2 [(1925, 2 December). Short dresses! The entire police order. How does Mr. Pangalos justify it, 1-2]; (1926a, 23 Μαρτίου). Ἡ καταδίωξις τῆς φούστας. Δύο παραβάτιδες κατεδικάσθησαν. Εἰς κράτησιν ἡ μία καὶ πρόσπιμον ἡ ἄλλη, 2 [(1926a, 23 March). Persecuting skirts. Two offenders sentenced. One to imprisonment and the other to a fine, 2]; (1926b, 6 Ιουλίου). Ο φόρος τῶν ἀγάμων, 1 [(1926b, 6 July). Tax on unmarried citizens, 1].

[16] Φύλλα Εφημερίς τῆς Κυβερνήσεως. (ΦΕΚ) [Government Gazette (GG)]: (1844, 18 Μαρτίου). Τεύχος Α, Αριθμός φύλλου 5, 16-23 [(1844, 18 March). Edition A, Issue Number 5, 16-23]; (1864, 17 Νοεμβρίου). Τεύχος Α, Αριθμός φύλλου 48, 301-306 [(1864, 17 November). Edition A, Issue Number 48, 301-306]; (1911, 1 Ιουνίου). Τεύχος Α, Αριθμός φύλλου 127, 527-540 [(1911, 1 June). Edition A, Issue Number 127, 527-540]; (1924a, 25 Μαρτίου). Τεύχος Α, Αριθμός φύλλου 64, 417-420 [(1924a, 25 March). Edition A, Issue Number 64, 417-420]; (1924b, 28 Μαρτίου). Τεύχος Α, Αριθμός φύλλου 68, 431-434 [(1924b, 28 March). Edition A, Issue Number 64, 431-434]; (1924c, 31 Μαρτίου). Τεύχος Α, Αριθμός φύλλου 71, 443-450 [(1924c, 31 March). Edition A, Issue Number 71, 443-450]; (1924d, 22 Ἀπριλίου). Τεύχος Α, Αριθμός φύλλου 93, 555-562 [(1924d, 22 April). Issue A, Issue Number 93, 555-562]; (1924e, 6 Ιουνίου). Τεύχος Α, Αριθμός φύλλου 127, 741-744 [(1924e, 6 June). Issue A, Issue Number 127, 741-744]; (1924f, 6 Ιουνίου). Τεύχος Α, Αριθμός φύλλου 129, 747-750 [(1924f, 6 June). Issue A, Issue Number 129, 747-750]; (1925a, 26 Ιουνίου). Τεύχος Α, Αριθμός φύλλου 157, 963-964 [(1925a, 26 June),. Issue A, Issue Number 157, 963-964]; (1925b, 13 Ιουλίου). Τεύχος Α, Αριθμός φύλλου 173, 1073-1076 [(1925b, 13 July). Issue A, Issue Number 173, 1073-1076]; (1925c, 29 Σεπτεμβρίου). Τεύχος Α, Αριθμός φύλλου 274, 1799-1816 [(1925c, 29 September). Issue A, Issue Number 274, 1799-1816]; (1925d, 30 Σεπτεμβρίου). Τεύχος Α, Αριθμός φύλλου 275, 1817-1818 [(1925d, 30 September). Issue A, Issue Number 275, 1817-1818]; (1926a, 4 Ιανουαρίου). Τεύχος Α, Αριθμός φύλλου 1, 1-2 [(1926a, 4 January). Issue A, Issue Number 1, 1-2]; (1926b, 18 Μαρτίου). Τεύχος Α, Αριθμός φύλλου 95, 723-724 [(1926b, 18 March). Issue A, Issue Number 95, 723-724]; (1975, 9 Ιουνίου). Τεύχος Α, Αριθμός φύλλου 111, 623-654 [(1975, 9 June) Edition A, Issue Number 111, 623-654]; (2010, 24 Σεπτεμβρίου). Τεύχος Α, Αριθμός φύλλου 167, 3483-3529 [(2010, 24 September). Edition A, Issue Number 167, 3483-3529]; (2019, 24 Δεκεμβρίου). Τεύχος Α, Αριθμός φύλλου 211, 5709-5740 [(2019, 24 December). Edition A, Issue Number 211, 5709-5740].

[17] Γκίνης, Κ. (2019). Πολιτικο-στρατιωτικές σχέσεις στην Ελλάδα τῆς Κρίσεως (2008-2015) καὶ τὸ Δίλλημα τῆς Κηδεμονίας. *Στρατηγεῖν*, 1(3), 1-32 [Ginis, K. (2019). Civil-Military Relations in Crisis Greece (2008-2015) and the Dilemma of Guardianship. *Stratigein*, 1(3), 1-32].

- [18] Jovanović, J. M. (1938). *Diplomatska istorija Nove Evrope: 1918–1938*, knjiga prva [Diplomatic History of New Europe: 1918–1938, volume 1]. Izdavačka knjižara Koste J. Mihailovića.
- [19] Kamaras, A. (2024). *Getting over the junta: Greek civil-military relations for the 21st Century*. Hellenic Foundation for European & Foreign Policy (ELIAMEP).
- [20] Kassander, P. (1989). 'National Security', in *Greece: A Country Study*. Congressional Research Service.
- [21] Κολιόπουλος, Ι. Σ. (2014). *Ιστορία της Νεωτέρας Ελλάδος (1797-1980)*. Εκδόσεις Βάνιας [Koliopoulos, I. S. (2014). *History of Modern Greece (1797-1980)*. Vantias Publishing].
- [22] Lasswell, H. D. (1937). Sino-Japanese Crisis: The Garrison State versus the Civilian State. *China Quarterly*, 11, 643-649.
- [23] Lasswell, H. D. (1941, Jan.). The Garrison State. *American Journal of Sociology*, 46(4), 455- 468.
- [24] Lasswell, H. D. (1997). *Essays on the Garrison State*. Transaction Publishers.
- [25] Μαυρογορδάτος, Γ. Θ. (2020). 1915: Ο Εθνικός Διχασμός (δέκατη τέταρτη έκδοση). Εκδόσεις Πατάκη [Mavrogordatos, G. T. (2020). 1915: The National Schism (14th edition). Patakis Publications].
- [26] Μαυρογορδάτος, Γ. Θ. (2021). Μετά το 1922: Η παράταση του Διχασμού (Εκτή έκδοση). Εκδόσεις Πατάκη [Mavrogordatos, G. T. (2021). After 1922: The Extension of the Schism (7th edition). Patakis Publications].
- [27] Marini, M. (2024). Interpretation of a difficult heritage about the internal exile of political opponents in Greece: The cases of the Concentration Camps of islands Ai-Stratis, Chios and Anafi. *Design/Arts/Culture*, 4(2), 132-147. DOI: 10.12681/dac.34824
- [28] Michailidis, I. D. (1995). Traditional Friends and Occasional Claimants: Serbian claims in Macedonia between the wars. *Balkan Studies*, 36(1), 103-116.
- [29] Υπουργείο Εθνικής Άμυνας. (2023, 12 Σεπτεμβρίου). Δήλωση ΥΕΘΑ Νίκου Δένδια μετά το πέρας της επίσκεψης στην έδρα της 1ης Στρατιάς στη Λάρισα [Ministry of National Defense. (2023, 12 September). Statement by Minister of National Defense Nikos Dendias after the end of the visit to the Headquarters of the 1st Army in Larissa]. Preuzeto 12. septembra 2023. <https://www.mod.mil.gr/dilosi-yetha-nikoy-dendia-to-peras-tis-episkepsis-stin-edra/>
- [30] Νέδος, Β. (2023, 13 Σεπτεμβρίου). Τα μηνύματα του Δένδια από τη Λάρισα. *Καθημερινή*, 7 [Nedos, V. (2023, 13 September). Dendias' messages from Larissa. *Kathimerini*, 7].
- [31] Πάγκαλος, Θ. (1925a, 14 Μαΐου). Αί σύμμαχαι εδράζονδαι μόνον επί του αριθμού των λογχών. *Ελευθέρος Τύπος*, 1 [Pangalos, T. (1925a, 14 May). The alliances are founded solely on the number of bayonets. *Eleftheros Typos*, 1].
- [32] Πάγκαλος, Θ. (1925b, 7 Ιουνίου). Αν δεν θέλωμεν να θρηνήσωμεν συμφοράς. *Ελευθέρος Τύπος*, 1 [Pangalos, T. (1925b, 7 June). If we do not want to mourn disasters. *Eleftheros Typos*, 1].

[33] Πάγκαλος, Θ. (1925c, 18 Ιουνίου). Ο στρατός εἰς τα ἔργα του. *Ελεύθερος Τύπος*, 1 [Pangalos, T. (1925c, 18 June). The Army and its Responsibilities. *Eleftheros Typos*, 1].

[34] Πάγκαλος, Θ. (1928). *Η απολογία του Θ. Παγκάλου*. Ἀδερφοὶ Ἀγαθονικοπούλου [Pangalos, T. (1928). The Defence of T. Pangalos. Agathonikopoulou Brothers].

[35] Πάγκαλος, Θ. (1950). *Τα Απομνημονεύματά μου 1897-1947: Η ταραχώδης περίοδος της τελευταίας πεντηκονταετίας*, τόμος Α. Αετός. [Pangalos, T. (1950). *My Memoirs 1897-1947: The Turbulent Period of the Last Fifty Years*, volume 1. Aetos.]

[36] Πάγκαλος, Θ. (1973, 1974). *Αρχεῖον Θεόδωρου Πάγκαλου 1918-1952*. Κέδρος [Pangalos, T. (1973, 1974). *Theodoros Pangalos Archive 1918-1952*. Kedros].

[37] Πάγκαλος, Θ. (2019, 19 Φεβρουαρίου). Ο παππούς μου Θεόδωρος Δ. Πάγκαλος. *Καθημερινή*, 8 [Pangalos, T. (2019, 19 February). My grandfather Theodoros D. Pangalos. *Kathimerini*, 8].

[38] Papacosta, V. S. (1977). The Military in Greek Politics: A Historical Survey. In Koumoulides, J. T.A. (Ed.), *Greece in Transition: Essays in the History of Modern Greece 1821-1974* (pp. 173-189). Zeno.

[39] Πρακτικά των Εθνικών Συνελεύσεων και της Βουλής (1910-1935). Ιστορικό Κοινοβουλευτικό Αρχείο (1843-1967). Βουλή των Ελλήνων [Parliamentary Proceedings (1910-1935) (PP). Historical Parliamentary Archive (1843-1967). Hellenic Parliament]: (1924a) *Πρακτικά των Συνεδριάσεων της Δ' εν Αθήναις Συντακτικής των Ελλήνων Συνέλευσης*, τόμος Α, 134-142 [Proceedings of the Meetings of the Fourth Athens Constitutional Assembly of the Greeks, volume 1, 134-142]; (1924b) *Πρακτικά των Συνεδριάσεων της Δ' εν Αθήναις Συντακτικής των Ελλήνων Συνέλευσης*, τόμος Β, 252-263 [Proceedings of the Meetings of the Fourth Athens Constitutional Assembly of the Greeks, volume 2, 252-263]; (1924c) *Πρακτικά των Συνεδριάσεων της Δ' εν Αθήναις Συντακτικής των Ελλήνων Συνέλευσης*, τόμος Δ, 135-136, 150 [Proceedings of the Meetings of the Fourth Athens Constitutional Assembly of the Greeks, volume 4, 135-136, 150]; (1926) *Πρακτικά των Συνεδριάσεων της Δ' εν Αθήναις Συντακτικής των Ελλήνων Συνέλευσης*, τόμος Ε, 761-796 [Proceedings of the Meetings of the Fourth Athens Constitutional Assembly of the Greeks, volume 5, 761-796].

[40] Pentzopoulos, D. (1962). *The Balkan Exchange of Minorities and Its Impact on Greece*. Mouton.

[41] Pichou, M. & Kapartziani, C. (2016). Thirty centimetres above the ground: The regulation length for Greek skirts during the dictatorship of General Theodoros Pangalos, 1925-1926. *Clothing Cultures*, 3(1), 55-65. DOI: 10.1386/cc.3.1.55_1

[42] Psomiades, H. J. (1972). The Diplomacy of Theodoros Pangalos 1925-1926. *Balkan Studies*, 13(1), 1-16.

[43] Reuters. (2023, 28 November). *Recent coups in West and Central Africa*. Preuzeto 29. novembra 2023. <https://www.reuters.com/world/africa/recent-coups-west-central-africa-2023-11-28/>

[44] Σωτηρόπουλος, Δ. (2001). *Η κορυφή του πελατειακού κράτους: οργάνωση, στελέχωση και πολιτικοποίηση των ανώτερων βαθμίδων της κεντρικής διοίκησης στην Ελλάδα, 1974-2000*. Ποταμός [Sotiropoulos, D. (2001) *The summit of the clientelistic state:*

organisation, manning and politicisation of the higher ranks of the central government in Greece, 1974-2000 Potamos].

[45] Spasojević, D. (2022). *Grčka: rat za nezavisnost, stvaranje države i preporod nacije* (drugo, dopunjeno izdanje) [Greece: War of Independence, Creation of the State and Rebirth of the Nation (second, revised edition). Čigoja štampa, Institut za noviju istoriju Srbije, Institut za evropske studije, Fondacija „Šaper”.

[46] Starčević, S. & Blagojević, S. (2021). The autonomy of the military profession as a condition for civil and democratic control of the military and the fulfillment of the main social role of the military. *Vojno delo*, 73(3), 121-133. DOI: 10.5937/vojdelo2103121S

[47] Σβολόπουλος, Κ. (2019). *Ελληνική Εξωτερική Πολιτική 1830-1981* (Τρίτη έκδοση). Εστία [Svolopoulos, C. (2019). *Greek Foreign Policy 1830-1981* (3rd edition). Estia].

[48] Tanjug. (2023, 1 October). *Gabon mesec dana posle državnog udara* [Gabon one month after the Coup d'état]. Preuzeto 1. oktobra 2023. <https://www.tanjug.rs/svet/politika/52440/gabon-mesec-dana-posle-drzavnog-udara/vest>

[49] Transparency International. (2020). *Government Defence Integrity Index, Country Brief: Greece*. Transparency International - Defence and Security.

[50] Τσουκαλάς, Κ. (2020). *Η Ελληνική Τραγωδία: Από την απελευθέρωση ως τους συνταγματάρχες*. Εκδόσεις Πατάκη [Tsoukalas, C. (2020). *The Greek Tragedy: From Liberation to the Colonels*. Patakis Publications].

[51] Veremis, T. (1978, Spring). Some Observations on the Greek Military in the Inter-War Period, 1918-1935. *Armed Forces & Society*, 4(3), 527-541.

[52] Βερέμης, Θ. (2000). *Ο στρατός στην Ελληνική Πολιτική: Από την Ανεξαρτησία έως τη Δημοκρατία*. Κούριερ Εκδοτική [Veremis, T. (2000). *The Army in Greek Politics: From Independence to Democracy*. Courier Publishing].

[53] Βερέμης, Θ. (2018). *Οι επεμβάσεις του στρατού στην ελληνική πολιτική 1916-1936*. Εκδόσεις Αλεξάνδρεια [Veremis, T. (2018). *Military Interventions in Greek Politics 1916-1936*. Alexandria Publications].

[54] Vines, A. (2024, 15 April). Understanding Africa's Recent Coups. *Georgetown Journal of International Affairs*. Preuzeto 13. maja 2024. https://gjia.georgetown.edu/2024/04/13/understanding-africas-coups/#_ftnref1

[55] Vreme. (1928, 11. mart). *General Pangalos pred anketnom komisijom*, 3 [Vreme. (1928, 11 March). *General Pangalos before the Inquiry Commission*, 3].

Р е з у м е

Ураду се истражује утицај међународног безбедносног окружења на цивилно-војне односе на примеру диктатуре генерала Теодороса Пангалоса (1925–1926), као значајне прекретнице за проучавање цивилно-војних односа у Грчкој који су дубоко обликовани историјским наслеђем војне доминације над цивилним институцијама. Полазни проблем који се уочава је драстично повећање броја државних удара у земљама изложеним дуготрајним међународним напе-

тостима инхерентним за трусна геополитичка подручја. Досадашње студије у овој области углавном су се фокусирали на унутрашњу друштвену динамику, без дубљег и целовитијег сагледавања утицаја спољних фактора на обликовање, структуру и функционалност односа између цивилних и војних установа. Циљ рада је да на релевантној студији случаја истражи, опише и објасни природу и развој цивилно-војних односа у контексту дуготрајних међународних напетости. Постављајући као централно питање какве последице оне могу имати на место и улогу војске наспрам цивилних институција у једном друштву, циљ рада је и да испита пуноважност хипотезе да дуготрајне спољне претње по војну безбедност друштва доводе до јачања војне моћи на уштрб цивилних установа, што негативно утиче на демократију и демократске процесе.

Методе истраживања укључују критичку анализу више типова и врсти података: грчке архивске грађе (која обухвата аутентична документа, скупштинске записнике, правне акте и политичке одлуке), грчку дневну штампу као важан извор информација које одражавају дух времена и најзначајније грчке историографске студије које пружају основ за дубље разумевање међународних, друштвених и политичких прилика у Грчкој и њеном окружењу током успона и успостављања Пангалосове диктатуре. Дискусија обухвата анализу међународног безбедносног окружења и његовог утицаја на значајне промене у институционалном уређењу и свакодневној пракси цивилно-војних односа. Праћењем процеса међудејства три основне варијабле: (1) међународног безбедносног окружења, (2) правног оквира који уређује однос између цивилних и војних власти и (3) конкретног деловања, поступака и радњи у интеракцији цивилних и војних елита, у раду се покушава осветлити вишеслојна динамика ових односа. Хипотеза да дуготрајне напетости узрокују интервенцију војске у политички живот, потврђује се на експлицитном историјском примеру који је изабран као студија случаја.

Резултати истраживања указују на то да неповољно међународно безбедносно окружење негативно утиче на развој цивилно-војних односа и доводи до успона државе-гарнизона, у којој војска преузима већи утицај на политичке процесе, чиме се подрива цивилно управљање. Недовољна цивилна експертиза у области одбране, узрокована недостатком образовних програма и академских студија из ове области, створила је асиметрију знања и информација у грчком систему одбране, ометајући равнотежу између цивилних и војних структура. Напослетку, истраживање доводи до закључка да је развојни конструкт државе-гарнизона недостајућа компонента за дубинско разумевање Пангалосове диктатуре, а да теорија Харолда Ласвела остаје релевантна и применљива на савремене аспекте цивилно-војних односа. Истраживање у том смислу омогућује нове увиде у комплексност цивилно-војних односа у Грчкој и подстиче даље сагледавање механизамима и последица спољних утицаја на унутрашњу политичку динамику. Историјско наслеђе, укључујући и штетне ефекте Пангалосове диктатуре, и даље утиче на развој функционалних и одрживих цивилно-војних односа, посебно кроз комбинацију субјективне контроле, поцивиљавања и политизације оружаних снага, ограничене парламентарне контроле и недостатка цивилне експертизе.

Кључне речи: *безбедност, цивилно-војни односи, међународни односи, међународно безбедносно окружење, држава-гарнизон, диктатура, Грчка, Теодорос Пангалос, Харолд Ласвел.*

© 2025 Аутор. Објавило *Војно дело* (<http://www.vojnodelo.mod.gov.rs>). Ово је чланак отвореног приступа и дистрибуира се у складу са лиценцом Creative Commons (<http://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>).

